

JUBILFÁ REČ AKO BOHATÉ ŽRIEDLO RADOSTI

Osemdesiatka Petra Jaroša

Prozaik, filmový a televízny scenárista, autor rozhlasových hier a pásiem Peter Jaroš (nar. 22. 1. 1940 v Hybiach) patrí nesporne medzi výrazné osobnosti modernej slovenskej kultúry a umenia. Náš príspevok reaguje na nedávne významné životné jubileum spisovateľa – na jeho osemdesiatiny.

Peter Jaroš sa hneď po absolvovaní štúdia slovenčiny a ruštiny na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave (1962) začal intenzívne venovať literárnej činnosti. Pracoval ako redaktor časopisu *Kultúrny život* (1964 – 1965) a literárnej redakcie Československého rozhlasu (1965 – 1971), neskôr bol scenáristom a dramaturgom Slovenskej filmovej tvorby (1972 – 1990), poslancom Národnej rady SR (1992 – 1994), zamestnancom Národného literárneho centra v Bratislave (1995 – 1999) a spisovateľom v slobodnom povolaní (od roku 1999).

VÁBIVÁ SILA IMAGINÁCIE

Knižne debutoval novelou *Popoludnie na terase* (1963), v ktorej zobrazil každodenný život v jednej bratislavskej redakcii. Plynutím času mu vyšla séria ďalších prozaických titulov (novely, poviedky, romány), z ktorých spomenieme aspoň tie najznámejšie a najúspešnejšie: *Urob mi more* (1964), *Zdesenie* (1965), *Menuet* (1967), *Návrat so sochou* (1969), *Krvaviny* (1970), *Trojúsmevový miláčik* (1973), *Pradeno* (1974), *Telo v herbári*, *Tisícročná včela* (obidve 1979), *Parádny výlet* (1982), *Nemé ucho*, *hluché oko* (1984), *Lásky hmat* (1988), *Psy sa ženía* (1990) či *Milodar slučka* (1991).

Už od svojho vstupu do kultúrneho diania – a bolo to veru poriadne dávno – vnímal Peter Jaroš literatúru ako jediné možné milieum pre živý organizmus, ako súčasť či skôr nevyhnutnú podmienku krvného obehu spoločnosti. Bezpochyby najmä preto nebol ochotný nezúčasťnene sledovať umelecké kvasenie sveta vôkol, resp. v oáze pohodlného bezpečia servilne pritakávať a pričuchávať pachu stojatých vôd nehybnosti. Parafrazujúc Vladimíra Mináča, aj preto Jaroš ustavične hádzal svoje kamene. A triafal zväčša presne, lebo sa mu nestávalo to najhoršie, čo v podobných prípadoch môže hroziť: nič sa nestalo. Lenže literatúra, na rozdiel trebárs od poľnohospodárstva, nemá sezónny charakter – seje, kedy chce, a žne vtedy, keď zrno dozreje, ba niekedy akoby žala aj to, čo nezasia. ... Môžeme to analyzovať z rôznych strán a uhlov pohľadu, ale faktom je, že Jaroš zostal sám sebou najmä vďaka schopnosti vniesť i do zdanlivo obyčajného fabulovania, „*bizarný obraz, groteskné grimasenie, spochybňovanie našich predstáv*“. Účinným pôsobením takýchto zložiek aj reálny príbeh získaval vábivú silu imaginácie. „*A napokon, fantastický príbeh sa zrazu stáva uveriteľným. Zdá sa vám, že by ste nemohli stretnúť batoh smejúceho sa lístia?*“

JAZYKOVÁ VIRTUOZITA

Nielen teoreticky podkutí koryfejovia, ale i rozhladení knihomoli potvrdia, že jubilant Peter Jaroš vie rovnako dobre napísať plnokrvný historický či súčasný román, novellu experimentálneho strihu, strašidelnú poviedku, dráždivý erotický text, pikantnú humoresku, čudesný príbeh, grotesku, magickú mytologickú prózu aj scenár úspešného dlhometrážneho hraného filmu. Jedným dychom musíme k uvedenej vzácnej dispozícii pričleniť autorovu jazykovú virtuozitu. Martin Kasarda v tejto súvislosti voľakedy trefne napísal, že „*pre milovníkov jazykových hier, súbojov so slovenčinou, šťavnatých slov, zabudnutých názvov je Jarošova reč určite bohatým žriedlom radosti*“.

Štylisticky variabilné Jarošove prózy vychádzali z moderného chápania realizmu, ktorý bol dômyselne pretváraný a okysličovaný vplyvmi a inšpiráciami súdobých esteticko-umeleckých smerov a tendencií (existencializmus, nový román, magický realizmus). Popritom autor kreatívne zužitkoval dar brilantného rozprávačstva, nápadité hľadačstvo, iskrivú fantáziu, ostrovtip, vzrušujúcu hru s tajomnom, majstrovstvo persifláže aj vypointovaného príbehu. Uvedené atribúty našli kongeniálne zrkadlenie i v najkvalitnejších Jarošových scenáristických opusoch.

ÚSPEŠNÝ SCENÁRISTA

Ako sme už spomenuli v úvode, Peter Jaroš bol rokoch 1972 – 1990 scenáristom a dramaturgom Slovenskej filmovej tvorby na bratislavskej Kolibe. Spolupracoval s význačnými režisérskymi osobnosťami (Juraj Jakubisko, Martin Tápák, Štefan Uher, Martin Hollý) a dramaturgicky participoval na viacerých známych celovečerných snímkach – *Nevera po slovensky*, *Noční jazdci* (obidve 1981), *Skleníková Venuša* (1985), *Cena odvahy* (1986) a i.

Ako scenárista je podpísaný napríklad pod titulmi *Deň Slnovratu* (1973), *Studené podnebie*, *Tetované časom* (1975), *Sneh pod nohami* (1978)... Táto činnosť mu istotne nie zhodou náhod a okolností priniesla ceny z prestížnych medzinárodných filmových festivalov (Benátky, Sevilla, Belehrad). Do širokého kultúrno-spoločenského povedomia však najviac prenikol scenármi k nezabudnuteľným hitom strieborného plátna i televíznych obrazoviek *Pacho*, *hybský zbojník* (rok výroby 1975) a *Tisícročná včela* (1983). Bližšie sa zameriame na prvý spomenutý

film, ktorého názov je identický s názvom Jarošovej poviedky zo zbierky *Krvaviny*, knižne vydanej v roku 1970.

Sedemdesiate roky istotne nepredstavujú z pohľadu umeleckej kvality výkladnú skriňu dejín slovenskej kinematografie, no napriek tomuto konštatovaniu sa aj vtedy zrealizovalo niekoľko filmových titulov s veľkým diváckym ohlasom. Doslova trhákom sa stal v domácich podmienkach film *Pacho, hybský zbojník*, ktorý mal distribučnú premiéru 2. júla 1976. Salvy nespútaného diváckeho smiechu otriasali základmi kinosál, mnohé repliky razom zľudovali a komédia s invenčnými dejovými zvratmi lámala dovtedajšie rekordy v návštevnosti kín. Zásluhou často vysielaných televíznych repríz film poznajú aj súčasné generácie.

Hádám ani netreba konštatovať, že jánošíkovská, resp. zbojnícka látka a tematika folklórnych motívov majú v kontexte našej národnej kultúry a umenia nezastupiteľné miesto a význam. Trvalo však dlhší čas, kým slovenský film našiel guráž komediálno-parodickou formou odľahčiť jánošíkovskú legendu ako symbol boja proti sociálnej nespravodlivosti, krivdám a ľudskému poníženiu. Zhodou viacerých okolností sa to stalo počas normalizačnej éry. Socialistická „folklorizácia folklóru“ ako súčasť procesu všeobecného zľudovenia domácej kultúry spolu s istou dávkou vulgarizácie – a takisto so silným erotickým nábojom! – triedneho konfliktu našli v tejto svojráznej komédii vskutku jedinečný archetypálny výraz.

OHROMNÁ MASOVÁ POPULARITA

„Poznal som sa veľmi dobre s Petrom Jarošom,“ spomínal po rokoch režisér Martin Ťapák. „Vždy keď sme sa stretli, dal mi zopár svojich poviedok. Medzi nimi som raz natrafil na jednu, ktorá sa volala *Pacho, hybský zbojník*. Názov ma zaujal a takmer okamžite inšpiroval k myšlienke nakrútiť o zbojníkovi z *Hýb* film, voľne odkazujúci na jánošíkovskú tradíciu. Vedel som, že téma o slovenskom zbojníkovi sa v každom prípade užívi. Vždy to bol a bude sugestívny materiál vhodný na filmové spracovanie. Vedel som ale, že tentoraz si látka žiada úplne iný pohľad. Chcel som čo najlepšie využiť zážitky, ktoré som získal ako malý chlapec a dorastajúci študent z dediny *Liesek*, kde sa o Jánošíkovi často rozprávalo, a dostať ich do zamýšľanej komediálnej polohy. Okrem dejiska, ktorým sa mala stať dedina *Hybe*, miesto, odkiaľ pochádzal nielen Peter Jaroš, ale i môj kamarát *Ivan Rajniak* a kúsok odtiaľ i *Slavo Záhradník*, a ktoré som ja poznal z predchádzajúcich nakrúcaní, som mal na začiatku jasno ešte v jednom: v obsadení hlavnej postavy. Od prvého momentu som bol presvedčený, že *Pacha* nemôže hrať nikto iný ako *Jožo Kroner*.“

Hoci Peter Jaroš súhlasil s použitím názvu svojej poviedky, trvalo mu dlhšie, kým sa celkovo stotožnil s Ťapákovou predstavou o filmovom *Pachovi*. Režisér ho nakoniec presvedčil o svojom koncepte, a tak začal pracovať na scenári. Vonku však zúrila prvá polovica sedemdesiatych rokov a travestia Jánošíka ako rizikový titul musela v prostredí znormalizovanej Koliby istý časový úsek čakať na schválenie námetu do záväzného dramaturgického plánu.

Snímka síce očividne zohľadňuje obraznosť jánošíkovskej tradície, no v niektorých kľúčových okamihoch sa rizikovej konfrontácii so zbojníckou legendou radšej obľúkom vyhla. Kánonickú sekvenciu spod šibenice – zrejme priveľmi tabuizovanú pre svoju kristologickú asociáciu – preto v *Pachovi* nahradil invenčný motív hlavy vytrčajúcej zo zeme, ktorej mocný hlas sa na konci filmu nesie ozvenou slovenských hôr.

Ešte aj dnes môžeme špekulovať, čo spôsobilo ohromnú masovú popularitu tejto filmovej komédie. Azda panuje zhoda, že ide o harmonickú kombináciu skvelej Jarošovej literárnej predlohy a scenára s Ťapákovou divácky ústretovou ľudovo-muzikálovou réžiou, s charizmou hlavného hereckého protagonistu *Jozefa Kronera*, nezameniteľnou hudbou *Svetozára Stračiny* a s disidentným vkladom autorov bravúrne vypointovaných dialógov *Milana Lasicu* a *Júliusa Satinského* (žiaľ, ich mená na základe príkazu vedúceho ideologického oddelenia ÚV KSS *Ľudovíta Pezlára* nemohli figurovať v titulkoch). Historickým faktom však navždy zostane, že *Pacha* videlo v slovenských kinách 843 300 divákov a v rokoch 1970 – 1982 išlo o náš komerčne najúspešnejší film. Za uvedený časový interval prekonal i sledovanosť „*tatranského dip-tychu*“ režiséra *Martina Hollého* *Medená veža* a *Orlie pierko*. Keby *Pacha* premietali aj v Čechách, divákov mohlo byť ešte viac. Premiéra v pražskej *Lucerne* sa stretla s veľkým záujmom a ohlasom, vzápätí však film z nepochopteľných príčin do českej distribučnej siete nezaradili...

LITERATÚRE VERNÝ AKO TVORCA AJ MILOVNÍK

Na rozličných fórach často zaznelo, že Peter Jaroš sa v prípade väčšiny čitateľstva takmer automaticky spája s *Pachom*, *hybským zbojníkom* alebo *Tisícročnou včelou* – aj to najmä zásluhou kvalitných filmových adaptácií jeho literárnych predlôh. Ide však o povrchné lačnú konštatáciu, pretože celú tvorbu spisovateľa charakterizuje v prvom rade fascinujúce širokospektrálne naračné majstrovstvo. Okrem prirodzeného talentu pútavo vyrozprávať dejové línie rovnako premyslene využíva formálne možnosti, ktoré ponúka moderná a postmoderná literatúra.

ZÁVER

Cieľom tohto príspevku nebolo detailnejšie rozpitvávajúť Jarošovú scenáristickú či inú tvorbu. Snažili sme sa „len“ naznačiť celoživotnú vernosť Petra Jaroša pani Literatúre. Platilo to vždy, aj vtedy, keď sústavne hádzal svoje kamene. Keď metal bleskami ostrej satiry a mystifikácie, keď duchapľne obnažoval a parodizoval národné mýty, predsudky a stereotypy. Tieto inštrumenty majú vyárendované svoje presné miesto v dielni každého skutočného milovníka literatúry. Zrejme preto iba v literatúre aj profesionáli ostávajú milovníkmi...

Mgr. Peter Cabadaj